

УДК 81'243'36(07)

О. В. Касаткіна,

кандидат психологічних наук, доцент
(Рівненський державний гуманітарний університет)

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена актуальним проблемам граматичної компетентності. У статті відзначається ефективність використання комунікативного та соціокультурного підходів, вказуються основні принципи навчання граматики на заняттях іноземної мови. Автор звертається до питання організації ефективного контролю рівня сформованості граматичної компетентності студентів.

Процеси інтеграції України у світове співтовариство зумовлюють соціальне замовлення суспільства – підготовку компетентних фахівців, які володіють англійською мовою на високому рівні. У цьому контексті велике значення в системі вищої освіти набуває проблема формування іншомовної комунікативної компетентності загалом та граматичної компетентності зокрема.

На сучасному етапі опанування іноземною мовою необхідно визначати, передусім, не як мету навчання, а як засіб вирішення комунікативних завдань. Формування граматичної компетентності (ГК), необхідної для здійснення професійної комунікативної діяльності у майбутньому, можна віднести до найбільш актуальних завдань методики викладання іноземної мови. Рівень освіти має бути достатньо високим аби надати студентам можливість успішного функціонування у подальшому житті.

Проблема формування та розвитку граматичних навичок англійської мови стала предметом дослідження багатьох наукових праць. Так, у роботах вітчизняних і зарубіжних учених висвітлено широке коло питань із проблеми формування ГК. Зокрема, встановлено етапи формування рецептивних і репродуктивних граматичних навичок (Ю. І. Пассов, Н. К. Склярєнко, С. П. Шатілов); сформульовано принципи організації й навчання граматичного матеріалу (Ю. І. Пассов, Н. К. Склярєнко); досліджено організацію граматичного матеріалу (О. І. Москальська, І. В. Рахманов, Л. М. Черноватий); розроблено вправи для навчання практичної граматики (П. Б. Гурвич, М. С. Льїн, Б. А. Лапідус, Х. А. Медіна Кампос, Ю. І. Пассов, Л. Продромоу, Р. Сайд і Дж. Велман, І. Д. Салістра, Т. О. Стеченко, А. Дж. Томсон і А. В. Мартінет, Ч. Фріз і Р. Ладо, Л. П. Христорожественська, Г. С. Чекаль, С. П. Шатілов та ін.). Процес навчання граматики у своїх теоретичних і практичних роботах досліджували А. М. Ветохов, С. В. Гапонова, М. А. Кирєєва, Л. А. Кочетова, О. М. Ницецька, Є. І. Пассов, Н. К. Склярєнко та інші.

Проте, питання розвитку англійської граматичної компетентності на заняттях іноземної мови, де оволодіння граматичним аспектом поєднуватиметься з практикою усного та писемного мовлення, важливість урахування в оволодінні практичною граматиною комунікативного компонента й надалі залишаються відкритими, що зумовлює **актуальність дослідження**.

ГраMATика – це система об'єктивно діючих правил щодо утворення слівосполучень і словосполучень слів у реченні, які організують мовлення. Оскільки мова є засобом відображення дійсності, то граMATика відображає об'єктивні відношення і зв'язки між предметами та явищами навколишнього світу [1: 55].

У методиці навчання іноземних мов під граMATикою розуміють предмет, за допомогою якого засвоюють правила будови мови [2: 5].

Для того, щоб *знати* граMATику, досить вивчити певну сукупність теоретичних видань, *оволодіти* ж граMATикою означає навчитися застосовувати відповідні правила на практиці. Володіння правилами передбачає практичну діяльність і лише через діяльність їх можна засвоїти.

Отже, вивчення граматики та оволодіння ГК іноземної мови повинно означати практичне оволодіння структурними явищами мови, тобто набуття вміння вживати їх у мовленні та розуміти при сприйманні чужої мови, а також засвоєння теоретичних відомостей про структурні явища.

ГраMATична компетентність як знання граматичної системи мови і правил її функціонування у процесі комунікації є невід'ємною складовою частиною підготовки фахівців з іноземних мов, і тому вимоги до рівня ГК студентів були і залишаються незмінно високими.

ГраMATична компетентність – правильність вживання граматичних форм англійської мови відповідно із законами та нормами граматики.

ГраMATична компетентність – це знання граматичних засобів мови і здатність їх використовувати. Це здатність розуміти і висловлювати смисл (значення), породжувати і розпізнавати фрази, побудовані за певними принципами, а не запам'ятовувати та відтворювати їх як готові формули.

ГраMATична компетентність передбачає: а) системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для розуміння та побудови осмислених та зв'язних висловлювань; б) володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; в) знання стилістичних особливостей іноземної мови, що вивчається; г) автентичність використання іноземної мови; д) навички та вміння адекватно використовувати граматичні явища в мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання комунікативних задач і вирішення проблем [3].

Досвід роботи із студентами свідчить, що: студенти мають певні труднощі у ситуативному використанні граматичних явищ; недостатньо добре володіють навичками коректного вживання форм граматичних явищ; навчилися використовувати лише дуже прості граматичні структури і мають труднощі у використанні різноманітних з'єднувальних елементів мови, що роблять висловлювання більш природним і логічно побудованим.

Коли індивід починає вивчати іноземну мову, ті найпростіші мовні моделі та граматичні правила, які він засвоює, ще не вступають у протиріччя з уже наявною мовною картиною світу. А перше усвідомлення та узагальнення іншомовного лексичного та граматичного матеріалу відбувається за законами його рідної мови, про що той, хто навчається, навіть не здогадується. Згодом вони накопичуються та створюють "образ іноземної мови". Поступово такі узагальнення, створені за правилами рідної мови, вступають у конфлікт з практикою мови, що вивчається. Студент намагається будувати речення іноземною мовою, використовуючи засоби іноземної мови за нормами рідної, в результаті чого постійно робить помилки. У цьому Т. Н. Ляшко та Є. В. Івахно вбачають причину втрати інтересу до вивчення іноземної мови: даремно намагатися зрозуміти те, що не має сенсу [4: 359].

Ми погоджуємося з Т. О. Стеченко, що формування ГК неможливе без урахування соціокультурного фактора, оскільки знання значення слів і правил граматики недостатні для володіння мовою як засобом спілкування. Лише враховуючи соціокультурні реалії мови, що вивчається, і рідної мови, при співставленні іноземних мов з рідною і чужою культурою з рідною, усі тонкощі та вся глибина проблем міжмовної та міжкультурної комунікації стають особливо явними (С. Г. Тер-Минасова) [5].

Процес навчання граматиці повинен бути спрямованим на формування іншомовної ГК з урахуванням національно-культурних особливостей мови, що вивчається, в складі професійної іншомовної комунікативної компетентності, необхідної для здійснення майбутньої професійної діяльності. Зміст ГК, окрім знань елементів мови та вміння їх використовувати в мовленні, повинен включати також знання, навички та вміння, які сприяють засвоєнню соціально-культурних норм і національно-культурних особливостей мовленнєвої поведінки представників англійської культури.

Успішне формування ГК з урахуванням національно-культурних особливостей мови, що вивчається, можливе за умови реалізації комунікативного підходу в поєднанні з соціокультурним підходом викладання іноземної мови [6]. У свою чергу, посилаючись на А. А. Миролюбову, В. В. Осідак зазначає, що соціокультурний підхід передбачає навчання спілкуванню в контексті діалогу культур, формування суб'єкта діалогу культур, здатного здійснювати роль представника іншої культури у своїй професійній діяльності, адже для майбутніх вчителів іноземної мови є конче необхідним володіти "не тільки чужою мовою й культурою, але й соціокультурними стратегіями участі в міжкультурному спілкуванні та прийомами подолання соціокультурних непорозумінь і "пасток" [7].

Для того, щоб забезпечити та реалізувати успішний процес розвитку ГК за умови застосування комунікативного підходу, необхідно дотримуватись таких принципів: принцип врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів; принцип комунікативної спрямованості навчання; принцип доступності; принцип поетапного формування іншомовних знань, вмін та навичок; принцип міждисциплінарного взаємозв'язку та взаємообумовленості різних компонентів в системі підготовки студентів; принцип особистісно-орієнтованого напрямку навчання; принцип мовленнєво-поведінкових стратегій; принцип врахування лінгвокультурологічних особливостей граматичних явищ. Крім того, система вправ, призначена для формування англійської ГК студентів, має містити соціокультурну інформацію, проблемні завдання культурознавчого характеру, які спонукають студентів до здійснення діалогу культур, до спілкування з представниками іншої культури.

В якості принципів, необхідних для відбору граматичного матеріалу, Л. К. Бободжанова виділяє як загальні принципи (принцип стилістичної нейтральності, принцип нормативності та зразковості, принцип розповсюдження граматичних явищ в мовленнєвій діяльності), так і часткові принципи (принцип функціональності, принцип ситуативності, принцип репрезентативності граматичних явищ, принцип інтенційної обумовленості, принцип поєднання граматичних явищ).

Переважає більшість студентів вивчає іноземну мову, виконуючи велику кількість тренувальних вправ, що сприяє автоматизації граматичних мовленнєвих навичок. Таким чином у них формується відповідна система роботи на заняттях іноземної мови – читання, переклад, заучування напам'ять слів, діалогів, переказ текстів, відповіді на питання тощо. На жаль, робота над граматичною стороною мови найчастіше обмежується читанням правил і його тренуванням в реченнях (з опорою або без опори на таблиці / схеми), в результаті чого постає проблема, що через відсутність реальної комунікації на заняттях, навіть студенти із досить високим рівнем теоретичних знань відчують труднощі у вираженні своїх думок. У зв'язку з цим, завданням необхідно надавати комунікативну спрямованість. Комунікативність передбачає, насамперед, мовленнєву спрямованість усього навчального процесу, яка полягає в тому, що шлях до цієї мети – це практичне користування мовою.

Комунікативна методика передбачає навчання граматиці на функціональній і ситуативній основі. Це означає, що граматичні явища вивчаються та засвоюються не як "форми" і "структури", а як засоби вираження певних думок і комунікативних намірів, а також введення їх у мовленнєвий досвід.

Н. П. Прокопенко зазначає, що засвоєння граматичного матеріалу доцільно проводити на наступних етапах: 1) пред'явлення мовного зразка (через аналіз і синтез граматичного явища); 2) тренування; і 3) вживання в мовленні. Для кожного з етапів характерні відповідні їх цілям вправи. На I етапі засвоєння необхідно осмислити граматичне явище, з'ясувати його зміст, форму і вживання. Ознайомлення з новим навчальним матеріалом для продуктивного засвоєння здійснюється найчастіше в навчально-мовленнєвих ситуаціях. Необхідно створювати умови для демонстрації форми і конструкції як динамічної одиниці, що має певну функціонально-комунікативну роль у спілкуванні. На II етапі відбувається тренування граматичного матеріалу і формування граматичних мовленнєвих навичок. Формування мовленнєвих граматичних навичок передбачає розвиток навичок відносно точного відтворення вивченого явища в типових для його функціонування мовленнєвих ситуаціях і розвитку їх гнучкості за рахунок варіювання умов спілкування, що вимагають адекватного граматичного оформлення висловлювання. Навчання граматичній стороні мовлення, що пов'язане з формуванням відповідних автоматизмів, ефективно здійснюється через цілу низку тренувальних вправ. Оскільки тренувальні вправи самі по собі не розвивають уміння брати участь в комунікації, то необхідно розвивати навички спонтанної комунікації відповідно до потреб ситуації, а для цього потрібна система комунікативно-орієнтованих вправ. На III етапі здійснюється остаточне оформлення граматичних мовленнєвих умінь і навичок. Вправи на цьому етапі повинні мати, передусім, комунікативну цінність (комунікативні завдання, навчальні і природні мовленнєві ситуації, комунікативні ігри). Такі завдання повинні бути наближеними до реального спілкування, зверненими до самого студента та передбачати використання його власного життєвого досвіду [8].

Комунікативно-орієнтоване навчання граматиці дозволяє підвищити мотивацію, розширити експресивні можливості мовлення, що додає природності висловлюванням студентів.

Під час формування ГК, поряд із застосуванням ефективних методів навчання, доцільно змінити і вимоги щодо здійснення контролю.

Так, О. П. Петрашук зазначає, що вимога до контролю, як засобу, здатного впливати та поліпшувати процес навчання іноземної мови, полягає в тому, що він має відповідати умовам навчання. Саме тому, при застосуванні комунікативного підходу, контроль також має бути комунікативно спрямованим [9].

Комунікативна спрямованість контролю рівня сформованості ГК проявляється в його здатності виявити саме той рівень володіння студентами ГК, який вони спроможні продемонструвати в реальних ситуаціях іншомовного спілкування. В. В. Осідак зазначає, що, концептуальною основою комунікативного підходу до контролю виступає ідея про взаємозв'язок та взаємодію, з одного боку, між складниками процесу іншомовної комунікації в реальних (що не охоплюється контролем) обставинах і під час здійснення контролю, з другого, між компонентами контрольного завдання і специфікою контролю в навчальному процесі з іноземної мови [7: 226].

Так, контроль рівня сформованості ГК має забезпечити студентам умови здійснення іншомовної діяльності подібні тим, у яких вони здійснюють іншомовну діяльність у реальному спілкуванні (або в умовах оволодіння іноземною мовою). Таким чином акцент зміщується з граматичної форми на її значення, адже контроль рівня сформованості ГК має за мету визначити ступінь оволодіння студентами граматиною не лише з точки зору мовних структур, але й з урахуванням їх комунікативних функцій.

При організації контролю рівня сформованості ГК головним завданням є не ступінь засвоєння студентами знань граматичних правил, не вміння утворювати граматичні форми та конструкції, а вміння виконувати дії та операції з ними, тобто вміння користуватися граматиною задля здійснення мовленнєвої діяльності, уміння вибирати з усього обсягу засвоєних граматичних засобів лише ті, які відповідають комунікативному завданню [7].

Отже, практичне оволодіння іноземною мовою неможливе без засвоєння граматичних структур цієї мови. Ефективна та цілеспрямована організація навчального процесу в руслі комунікативного у поєднанні з соціокультурним підходом, з одного боку, та контролю рівня розвитку граматичної компетентності, з другого, вимагає врахування основних принципів та дотримання основних вимог, які можуть впливати на успішність навчання студентів, мотивацію навчання та саморегуляцію навчально-пізнавальної діяльності. З метою розвитку ГК доцільно ретельно добирати та формулювати проблемні культурознавчі та комунікативні ситуації, що сприятиме розвитку мовленнєво-розумової активності та самостійності студентів. Врахування ж індивідуально-психологічних особливостей студентів є однією з умов раціональної організації контролю в процесі навчання граматичної компетентності. Оскільки контроль виступає невід'ємним компонентом навчального процесу, його доцільно вдосконалювати за допомогою інноваційних технологій в процесі мовної підготовки студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1957. – 390 с.
2. Мезенин С. М. Грамматика в курсе интенсивного обучения английскому языку в старших классах / С. М. Мезенин, Л. Г. Денисова // Иностранные языки в школе. – 1992. – № 5–6. – С. 5–12.
3. Вовк О. І. Формування англомовної граматичної компетенції у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Олена Іванівна Вовк. – К., 2008. – 276 с.
4. Ляшко Т. Н. К вопросу о новых методах преподавания языка в иностранной аудитории в культурологическом аспекте / Т. Н. Ляшко, С. В. Ивахно // Мова і культура (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. V (130). – С. 356–361.
5. Стеченко Т. О. Формування професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції майбутніх філологів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Тетяна Олександрівна Стеченко. – К., 2004. – 264 с.
6. Бободжанова Л. К. Формирование иноязычной грамматической компетенции с учетом национально-культурных особенностей изучаемого языка в сфере профессионального общения : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Лола Кадыровна Бободжанова. – Санкт-Петербург, 2008. – 20 с.
7. Осідак В. В. Комунікативний підхід до організації контролю рівня сформованості англомовної граматичної компетенції майбутніх філологів : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., (19–20 лютого 2005 р.) / В. В. Осідак. – Київ, 2005. – С. 225–234.
8. Прокопенко Н. П. Формування іншомовної комунікативної компетенції у навчанні граматиці англійської мови студентів напряму підготовки "Міжнародна економіка" та "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності" : зб. матеріалів МНППК ["Соціум. Наука. Культура"], (29–31 січня 2008 р.) [Електронний ресурс] – К., 2008. – Режим доступу : <http://intkonf.org/>.
9. Петрашук О. П. Тестовий контроль у навчанні іноземної мови в середній загальноосвітній школі : [монографія] / О. П. Петрашук. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 241 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Касаткіна Е. В. К вопросу развития грамматической компетентности на занятиях иностранного языка.

Статья посвящена актуальным проблемам грамматической компетентности. В статье определяется эффективность использования коммуникативного и социокультурного подходов, указываются основные принципы обучения грамматике на занятиях иностранного языка. Автор обращается к вопросу организации эффективного контроля уровня сформированности грамматической компетентности студентов.

Kasatkina O. V. To the Question of the Grammar Competence Development at the Lessons of Foreign Language.

The article deals with the problems of grammar competence. A short retrospective of principles of the communicative method and socio-cultural approach is given. The author defines the basic methods and principles of students' grammar competence development and appeals to the question of the effective organization of its control at the lessons of foreign language.